

A VIDÉK HELYZETE ÉS JÖVŐJE MAGYARORSZÁGON: A CIVIL SZERVEZETEK ÁLLÁSPONTJA ÉS JAVASLATAI

A JELENLEGI PROBLÉMÁK

A vidék és a hazai mezőgazdaság helyzete

- Az elmúlt évtizedekben a vidék helyzete – a népesség, a munkalehetőségek, a mezőgazdaság és számos más tényező alapján – rendkívüli mértékben és alapvetően hátrányosan megváltozott.
- Néhány jó példától, helyi kezdeményezés kedvező hatásától eltekintve a vidék népességmegtartó képessége – többek között a foglalkoztatási lehetőségekkel, a jövedelmi helyzettel összefüggésben – általában véve romlik. Ennek egyik fokmérője a vidéki szegénység növekedése.
- A mezőgazdaságban napjainkra kialakult gazdálkodási szerkezet és formák az országban a legtöbb helyen nem biztosítják a megfelelő szintű megélhetést, a saját térségükben a jó minőségű élelmiszerral való biztonságos ellátást sem.
- A magyar mezőgazdaság a külkereskedelmi lehetőségeket illetően nagyon nehéz helyzetbe került az elmúlt 2-3 évtizedben. Miközben elvesztettük a "keleti" piaci lehetőségek jó részét, az EU-csatlakozás egyúttal termelési-kiviteli korlátokkal is együtt járt, s egyúttal a vámok lebontása és a privatizáció következtében a hazai élelmiszerek számára a hazai piacaink nagy részét is elvesztettük. Ennek nyomán pedig elárasztanak bennünket az agyontámogatott európai termékek és a világ távoli tájairól származó, sokszor nagyon rossz minőségű élelmiszerek, takarmányok.
- Mindezek figyelembevételével is elsősorban arra kell törekedni, hogy a hazai mezőgazdaság képes legyen a lehető legnagyobb mértékben jó minőségű élelmiszerral ellátni a hazai lakosságot.
- A vízkezelteket és a termőtalajt stratégiai jelentőségű nemzeti természeti kincsnek, rendkívül jelentős természeti tőkének kell tekinteni, amellyel az eddigieknél sokkal jobban – fenntarthatóan – kellene gazdálkodni.
- Az EU-hoz való csatlakozás ugyan biztosított a Közös Mezőgazdasági Program keretében kiegészítő támogatási forrásokat, de a hazai gazdálkodók továbbra is jelentős forráshiánnyal küszködnek.
- A vegyszeres növényvédelem eredményeként természetes vizeink nagy része egészségkárosító permetszereket tartalmaz. A hazai zöldség és gyümölcstermékek 35–40 százaléka növényvédő szerteket tartalmaz, néhány százalékban a határértékeket meghaladó mértékben. Az importált áruk ellenőrzése erősítendő, ugyanis gyakran a határértékek felett tartalmaznak vegyszermaradékot a hazánkba érkezett termékek.

Az EU mezőgazdasági és vidékpolitikája

- Az EU szakpolitikái között kiemelkedő jelentőségű a közös mezőgazdasági politika és az ahhoz kapcsolódó támogatási rendszer. Bár a közös mezőgazdasági politika jelentős változásokon ment keresztül az elmúlt évtizedekben és már az EU 2004-ben ill. azután végrehajtott bővítését követően is, a támogatások túlnyomó része továbbra is környezetkárosító tevékenységekre megy el, és erősíti a vidék elszorvadását. A magyar vidék és mezőgazdaság számára kulcsfontosságú, hogy a közös mezőgazdasági politika milyen irányban és módon fejlődik tovább 2013 után. E szakpolitikai terület olyan átalakítására, "zöldítésére" van szükség, amely határozottan elismeri a minőségi termékeket előállító, a környezet- és természeti értékek kímélésével végzett – vagy éppen azok megőrzését célzó - gazdálkodási formákat. Kedvező lenne, ha a kifizetések feltételeként előírnák a szigorú, környezetbarát integrált növényvédelmet a termelés során.
- A különböző közös ágazati és fejlesztési stratégiáknak és azok keretében meghatározott és végrehajtott szakpolitikáknak is számos közvetlen és közvetett hatása van a vidékre, az ott élő népességre és a vidéki környezetre, a mezőgazdaságra és más tevékenységekre. E közös stratégiák és szakpolitikák számos esetben sem egymással, sem a közös mezőgazdasági politika céljaival nincsenek kellő összhangban.
- Az EU jelenlegi és következő pénzügyi költségvetési időszaka rendkívüli jelentőségű hazánk, s különösen a vidék és a hazai mezőgazdaság további sorsa szempontjából.

A nemzetközi feltételek

- A globálissá váló élelmiszerválság - amelynek okai magukban foglalják a népességnövekedést, az agroüzemanyagok iránt megnövekedett keresletet, a kőolaj árának emelkedését, az éghajlatváltozás kedvezőtlen hatásait, valamint a spekulációt – megnövelte az élelmiszer stratégiai jelentőségét.
- Megnőtt a víz és a termőtalaj stratégiai jelentősége, mely utóbbi abban is megmutatkozik, hogy felértékelődik a termőföld, s egyre terjed a más országokban történő területszerzés, illetve az élelmiszertermelés kihelyezése, ami együtt jár az ebben érdekelt államok ökológiai lábnyomának nagyfokú növekedésével.
- A mezőgazdasági termelés, az erdőirtás és általában véve a területhasználat-változás globális szinten hozzájárult a biológiai sokféleség, illetve az ökoszisztéma szolgáltatások rohamos csökkenéséhez.
- A kibontakozó éghajlatváltozás – bár a becslések szerint egyes térségekben hozzájárulhat pl. a mezőgazdasági termelés feltételeinek javulásához, de várhatóan összességében súlyosbítani fogja a helyzetet.
- Az energiaigények növekedése nyomán új és egyre erősödő igény merül fel és a biomassza alapú energiatermelés fokozására.

A VIDÉK ÉS A MEZŐGAZDASÁG JÖVŐJÉRE VONATKOZÓ CÉLOK ÉS KÖVETELMÉNYEK

A vidéki népesség helyzetének javítása

- A vidéki népesség megélhetésének biztosítására, a vidék népességmegtartó képességének megerősítésére van szükség. Ehhez elsődleges feltétel a megfelelő életkörülmények biztosítása, beleértve az értékteremtő és a megélhetést biztosító munkalehetőségeket.
- A népességmegtartásban nagy jelentősége van a helyi közösségeknek, a helyi kultúra megőrzésének.

A vidék és a fenntarthatóság elveinek megfelelő mezőgazdaság: szerkezetváltás, az ökológiai feltételek fenntarthatósága, a környezetállapot javítása, a természeti értékek megőrzése

- Az agrárgazdasággal szembeni gazdasági és társadalmi elvárásokat az ökológiai adottságok – az eltartóképesség – határain belül kell tartani. Ezen határok figyelembe vételével nem lehetséges egyszerre elvárni a még jelentősebb agrárexportot, a biztonságos hazai élelmiszerellátást, a megújuló energiaforrásokra irányuló célkitűzések megvalósítását biomasszából, továbbá az egyéb ipari alapanyag szükségletek kielégítését.
- Át kell alakítani a hazai agrárgazdaság területfelhasználásának szerkezetét. Meg kell akadályozni a termőterületek, egyáltalán a természetes élőhelyek átalakítását, más célú felhasználását. Növelni kell a földterületek növényzettel történő borítottságát, javítani kell az erdők szerkezetét és kiterjedését, másrészt csökkenteni kell a gabonatermesztésre szolgáló szántóterületek részarányát. Növelni kell a nagyobb termésbiztonságot, feldolgozhatóságot, és ezáltal magasabb hozzáadott értéket képviselő tevékenységeket, mint pl. kertészetek, állattartás.
- A környezetkímélő gazdálkodás alapján kell tovább fejleszteni és támogatni az agrár-környezetgazdálkodási eljárásokat, elősegíteni az ökológiai és környezetkímélő gazdálkodást, figyelembe venni az adott térség vízháztartási adottságait, gondoskodni a talajok termőképességének fenntartásáról.
- A biológiai sokféleség (beleérve a talajéletet, a természetet valamint természetes fajok és tájták változatosságát) a mezőgazdaság legfontosabb alapja. Ezért minden gazdálkodási formának elő kell segítenie a biológiai sokféleség növelését, és vissza kell szorítani az azt csökkentő művelési módokat. A biológiai sokféleség növelése hatékony és olcsó eszköz az éghajlatváltozás elleni küzdelemben is, beleértve mind a megelőzést mind az alkalmazkodást.
- Természeti értékeink jelentős része kötődik a mezőgazdasági területekhez, amelyek megőrzéséhez elengedhetetlen a tájba illő természetkímélő gazdálkodás – az ökológiai tájgazdálkodás – folytatása.
- Cél a hazai mezőgazdasági termelést egyre inkább függetleníteni a kemikáliáktól. A növényvédelem terén elsőbbséget kell biztosítani a vegyszermentes megelőzési módszereknek. A kémiai növényvédelem alkalmazását korlátozni kell, a helyes gazdálkodási módszerek mellett lehetőséget ad a kártevők előrejelzése, illetve a biológiai, fizikai gyérítési módszerek alkalmazása.

Erdőgazdálkodás

- Magyarország területének 20%-a erdő, egyes országrészekben ez a szám akár 60-70% is lehet. Ezért egyes magyarországi térségekben az erdő a vidék lakosságának életében kulcsszerepet játszik. Ezért a vidékstratégiában súlyának megfelelően kell az erdők kérdését kezelni.
- Az erdei haszonvételek (materiális javak) és az erdők ökoszisztéma szolgáltatásai egyaránt jelentős potenciált jelenthetnek a vidék népességmegtartó erejében, a megélhetésben és a foglalkoztatásban.
- Elő kell segíteni, hogy a kedvezőtlen tulajdonosi szerkezet miatt erdőgazdálkodási szempontból úgynevezett „rendezetlen” területeken mielőbb létrejöjjenek a szakszerű gazdálkodás feltételei.
- Megfelelő birtokpolitikával elő kell segíteni az extenzív kisparaszti, hagyományos erdőgazdálkodás ma még meglévő formáinak fennmaradását és elterjedését.
- Megfelelő támogatási rendszerrel segíteni kell az erdők biológiai sokféleségére jelentősen támaszkodó kézműipar fejlődését.
- Támogatni kell a vadgazdálkodáshoz, vadászathoz kapcsolódó feldolgozóipar fejlődését.
- Elő kell segíteni olyan szolgáltatások fejlődését, amelyek az erdők ökoszisztéma szolgáltatásaira épülnek, azokat tiszteletben tartva.

Éghajlatváltozás, szélsőséges vízjárás és mezőgazdaság

- A szélsőséges vízjárás események – vízhiányos időszakok, árvizek, belvizes időszakok – jelentős kárt okoznak a vidéki térségekben, különösen a mezőgazdaság számára. Az eddigieknél hatékonyabb intézkedésekre van szükség mind a megelőzés, mind a kárenyhítés vonatkozásában (ártéri gazdálkodás, belvíz-elvezetés, felszínborítás növelése stb.).
- A kibontakozó éghajlatváltozás jelentős hatást gyakorolhat a hazai mezőgazdasági termelés feltételeire is, várhatóan összességében súlyosítani fogja a helyzetet. A változó feltételekre fel kell készülni, s ennek érdekében elő kell segíteni az alkalmazkodási képességek megerősítését. Egyúttal számításba kell azt is venni, hogy a növényzetnek és a talajnak kiemelkedő szerepe van a **szén**-megkötésben és tárolásban.

Az élelmiszertermelés és az élelmiszer-biztonság

- A hazai élelmiszer-ellátás biztonsága kulcskérdés. E téren szükség van az élelmiszer-önrendelkezés helyreállítására. E szerint a mezőgazdasági termelés fő stratégiai iránya a helyi piacok ellátása kell, hogy legyen, akár az európai, akár a magyar mezőgazdaság szintjét tekintjük. A helyi irányultság a kis- és családi gazdálkodók megélhetésének megőrzése szempontjából is elengedhetetlen, de a klímavédelem szempontjából is kulcsfontosságú, a szállítási szükséglet csökkenése miatt.
- A megfelelő minőségű, megfizethető, egészséges és biztonságos élelmiszer előállítása, az ezt támogató feltételek kialakítása elengedhetetlen. Ehhez kapcsolódóan elő kell segíteni a biotermelés és bio-élelmiszerek térnyerését is.
- A génmódosítás-mentes mezőgazdasági gyakorlat, a hazai mezőgazdaság génmódosítás-mentességének fenntartása továbbra is fontos követelmény. A génmódosítás-mentes élelmiszerek előállításában kulcsfontosságú lehet az ökológiai gazdálkodás minél szélesebb körű elterjesztése is. A világ más részén termesztett génmódosított takarmányok beáramlásának megakadályozása érdekében az állattenyésztésben is vissza kell térni a takarmány vonatkozásában az önellátás biztosításához, erősíteni kell az extenzív állattartást, a legeltetés szerepét.
- Az élelmiszerbiztonság javítása érdekében csökkenteni kell a termékek szermaradék-szennyezettségét. A különösen egészségkárosító hatóanyagoknak (pl. hormonális hatású, idegrendszer károsító) nincs helye az élelmiszertermelésben. A szigorú és gyakori hatósági ellenőrzéshez elengedhetetlen a megfelelő szakmai és anyagi háttér biztosítása. Fontos feladat a mesterséges anyagoktól (ízfokozó, tartósítószer stb.) mentes élelmiszer-feldolgozás és -termelés támogatása.

Biomassza, agro-üzemanyagok

- Az energiaigények növekedése nyomán új és egyre erősödő igény merül fel a biomassza alapú energiatermelés fokozására. A felfokozott igények nem felelnek meg a realitásoknak. A biomasszát alapvetően az élet hordozójának kell tekinteni, és nem energiaforrásnak.
- Nem megengedhető az agro-üzemanyagok részarányának növelése, ebből a szempontból az uniós és hazai célkitűzések ártértelelésére, valamint az előállítás támogatásának leépítésére is szükség van.

A földhasználat és a birtokviszonyok

- A birtokpolitikának elő kell segítenie a helyben lakó - ezért a környezetért felelősséget viselő - a mezőgazdaságból megélni kívánó lakosság földhöz jutását. Ezzel összhangban sokkal nagyobb szerephez kell jutniuk a családi alapon szerveződő gazdaságoknak, aminek alapvető feltétele a helyi erőforrásokhoz való hozzáférés, azok használatának, az azokkal való gazdálkodás lehetőségének biztosítása.
- A vidék megújulásának a kulcsa tehát a vidék önrendelkezésének visszaadása. Ez akkor lehetséges, ha a helyi közösségek rendelkeznek a területükön található minden erőforrás (ásványi nyersanyagok, energiahordozók, termőföld, biológiai alapok, víz) felett, ők szedik az erőforrások használata után a járadékot, és ellenőrzik a fenntartható használat megvalósulását.

Kutatás-fejlesztés

- A mezőgazdasági kutatási és fejlesztési programokat annak a kontrollnak kell alávetni, hogy a támogatott fejlesztés mennyire fenntartható irányba viszi a mezőgazdaságot. Kiemelt kérdésként kell kezelni a kis- és családi gazdálkodók megélhetését, helyi szintű, kis léptékű, környezetbarát termelést, feldolgozást és értékesítést támogató innovációkra irányuló programok finanszírozását..

A végrehajtást segítő eszközök

- Változtatni kell azon a gyakorlaton, hogy közpénzen olyan mezőgazdasági támogatási rendszer működik, amely negatív külső költségeket termel a társadalom számára. A fenntartható területhasználat érdekében integráló eszközrendszert kell kidolgozni. Egy ilyen lehetséges eszközrendszernek javasoljuk a „Területfelhasználási jogok nemzeti és nemzetközi kvótakereskedelmi rendszerét”. A rendszer célja, hogy az optimális ökoszisztéma-szolgáltatásoknak megfelelő területhasználat valósuljon meg nemzeti és nemzetközi szinten.
- Az új vidékpolitika céljainak kell alárendelni a finanszírozási, támogatási eszközöket is. Így például változtatni kell azon a gyakorlaton, hogy közpénzen olyan mezőgazdasági támogatási rendszer működik, amely negatív külső költségeket termel a társadalom számára. Szükséges a helyi, ősi tapasztalatokra is épülő gazdálkodás támogatási rendszerének kiépítése is, összhangban az IAASTD-jelentés¹ ajánlásaival.
- A kémiai növényvédő szerek környezeti és egészségügyi kártételének ellensúlyozására a társadalmi költségeket ellensúlyozó, a felhasználás mértékét csökkentő hatású jövedéki adó kivetése szükséges.
- Az intézményrendszert, annak működési módját is úgy kell alakítani, hogy jobban segítse a fenti célok elérését: a mezőgazdaság tevékenységek kapcsán (engedélyeztetés, támogatások stb.) "gazdabarát" hivatalokra van szükség.

A VIDÉKFEJLESZTÉSSEL ÉS A MEZŐGAZDASÁGGAL KAPCSOLATOS STRATÉGIAI TERVEZÉS KÖVETELMÉNYEI

A stratégiai tervezés folyamata

- A hazai vidék és mezőgazdaság fejlesztésének megfelelő közép- és hosszútávú célkitűzéseit, feladatait és a végrehajtást elősegítő eszközöket tartalmazó új stratégia mielőbbi elfogadására van szükség.
- Elengedhetetlen, hogy a vidékfejlesztéssel és a mezőgazdasággal kapcsolatos stratégiai tervezés ne különüljön el a többi ágazati és fejlesztési közép- és hosszútávú stratégia, illetve program tervezésétől vagy felülvizsgálatától. Ez különösen érvényes a versenyképességgel, a foglalkoztatással, az energiagazdálkodással, a környezetvédelemmel foglalkozó területekre. A különböző szakterületi stratégiák, programok közötti összhangot a fenntarthatóság átfogó szempontjai, célkitűzései alapján kell biztosítani.
- A készülő hazai Növényvédelmi Akcióprogramnak az uniós céloknak megfelelően maximálisan a környezet és az emberi egészség védelmét kell szolgálni. A tervnek tartalmaznia kell valós vegyszerhasználat- és kockázatsökkentési célokat.
- Az új stratégiai célok, végrehajtási eszközök kialakításához – társadalmi együttműködésre – az érintett társadalmi csoportokkal, érdekképviseleti szervezetekkel folytatott párbeszédre van szükség.

¹ International Assessment of Agricultural Knowledge, Science and Technology for Development <http://www.agassessment.org/>

A stratégia végrehajtása

- A stratégiai célok elérése csak úgy lehetséges, ha konkrét, rövidebb távú szakterületi (tematikus) cselekvési programok kidolgozására és végrehajtásának megkezdésére is mielőbb sor került.
- A végrehajtás eredményességét nyomon kell követni, azt rendszeresen értékelni kell, s ha szükséges, akkor felül kell vizsgálni például a végrehajtás eszköztrendszerét.

Környezet- és Természetvédő Szervezetek XXI. Országos Találkozója,

Baja, 2011. március 20.